

İSLÂM'DA KEFFARETLER

Yardı.Doç.Dr.Hasan GÜLEÇ

Suçun, cezanın, günahın, tevbenin, pişmanlığın, keffaretin insan hayatında önemli yerleri vardır. Fert, suçunun cezasını, harici baskı olmaksızın gönüllü olarak çekecek tarzda eğitilmelidir. Başkalarının haklarına karşı saygılı olmanın, onlarla âhenk içinde yaşamının ilk basamağı bu olsa gerektir. Keffaretin gereğini yerine getiren insan işte böyle bir gönle sahiptir. Gönüllülerden meydana gelen toplum huzur bulur ve huzur verir.

Pek çok vicdan, gûnahtan ve suçtan ırıcınır; rahatsız olur. Bunu ortadan kaldırmak için çareler arar. İşte keffaret bu çarelerden biridir.

Yapılan kötülüklerin, işlenen günahların ve suçların izlerini ortadan kaldıracak çareler keffaretlerle sınırlı değildir. Her çeşit iyilik, kötülüğü ortadan kaldırır, onun izini siler: "Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri giderir".¹

Hukuk, ahlâk ve din kuralları, toplumun düzenini sağlamada birbirlerini destekler mahiyettedir. İslâm'da ahlâk kuralları, dinden ve hukuktan ayrı değildir. Sosyal normların bir kategorisini oluşturan din kuralları ile ahlâk kuralları arasındaki ilişki çok yakındır. Hattâ denilebilir ki bu iki grup kurallar arasındaki fark, kapsam bakımından değil, otorite ve müeyyide yönündendir. Ahlâk ve din iç içedir.²

Şahıslar hukuk kaidelerinin doğruluğuna ve haklılığına inanmalıdırlar. Böyle bir inanca ve ahlâka dayanmayan hukukun başarılı olması gerçekten çok zordur. "Her çağda insanlık için canlı bir ahlâk duygusu, ihtiyatla hareket eden, ustaca ve etkin bir biçimde hazırlanmış hukuktan daha iyidir".³ Bu düşünceler, ahlâk olduktan sonra hukuka ihtiyaç kalmaz, demek değildir. Ama inanç ve ahlâk, hukukun dayanacağı en sağlam zemin olmalıdır.

"İslâm hukuku, ilk hedefi bakımından, belli bir hukukî kanunname olmaktan çok, yapılması ve yapılmaması gereken şeyleri gösteren bir sistemdir. Fıkah sisteminin bu hususiyeti ayrıca **keffaret** diye bilinen dinî cezaların sık sık tamamıyla hukukî olan müeyyidelerle

bir arada yürüdüğü gerçeği ile de kanıtlanır". 4

Hukuk kaidelerinin toplum içinde yaygın örf ve âdetlere uygun olması gerekir. Aksi takdirde "hukuk kuralının uygulanma yeteneğini sağlayacak etkili bir destek zayıflamış olur ve yazılı hukuk karşısında dirençler meydana getirilir. Bizim sosyal hayatımızda örf ve âdetlere uymayan yazılı yasaklara ilişkin pek çok örnekler vardır. İnsanlar örf ve âdetle yazılı hukuk kuralı arasındaki çatışmada, genel olarak, örf ve âdetlere uymaya yatkındırlar". 5 Zaten "keyfi olan âhenksiz hukuk kaideleri istikrarsızlık meydana getirir". 6

Bir sosyal kontrol aracı olarak tek başına hukuk, ekseriya yeterli değildir. "Esasta yerleşmiş bir dinin kuvvetli bir sosyal kontrol aracı olduğu söz götürmez. Meselâ dinler suç olan bazı hareketlere **günah** fikrini de bağliyerek arzu olunmayan davranışlardan insanların kaçınmaları eğilimini desteklemektedir. Bu yolla din, sosyal kontrol araçlarının en önemlilerinden birisi halini almaktadır". 7

"Ahlâkî mükellefiyetler çok defa kanun koyucu tarafından hukukî yükümler haline çevrilmiştir ve hattâ ceza müeyyideleriyle de karşılanmıştır. Fakat bütün hukuk, ahlâk esasına dayanmaz. Hukukun hedefi **sosyal faydadır**". 8

"Ahlâk, insanlar arasındaki ilişkiye dayanan yönü bakımından, ceza hukukunda bir kaynak olarak örf ve âdete benzer bir role sahiptir. Ceza kanunları bâzen belirli suçlar bakımından ahlâka ve hattâ görgü kurallarına, teamüllere atıfta bulunabilirler. Bu hallerde ceza kanununun hükmü, bir şekil kalıp halinde bulunmakta ve bu kalıbın muhtevasını ahlâk kaideleri teşkil etmektedir". 9

"Din insanlar için birtakım hareket kuralları koyar ve bunları bazı süprasosyal müeyyidelerle karşılar. Din insan hareketlerini düzenleyen âhenkli bir sistemdir. Dinler sadece büyük tabiat üstü ilâhî varlık ile insan arasındaki ilişkileri değil, insanlar arasındaki ilişkileri de düzenler. Dine inanan kişiler, toplum hayatlarında dinin gereklerini, kurallarını, normlarını ciddiyetle gözönünde tutar ve hareketlerini buna göre idare ederler. Sosyalleştirilmiş ve ahlâkî amaçlara yönelmiş bir dinî iman ve bağlılık kişinin iyi tavır ve hareketlerini sağlayabilir ve suça yönelten unsurlara karşı direnmek hususunda kuvvet sağlar". 10

"Keffaret, ceza müeyyidesinin, sırf suçu işleyen kişi gözönüne alınarak uygulanmasını belirtir. Kötülük yapan kimse ancak bunun karşılığı olarak birtakım azap ve ıstıraplara katlanırsa, bu kötülüğün et-

İSLÂM'DA KEFFARETLER

kilerinden sıyrılmış olabilir. Keffaret anlayışı hristiyanlıktan önce de cezada izlenen maksadı teşkil etmiş ise de, özellikle hristiyanlıkta, kilisenin cezada müşterek doktrini kimliğini kazanmıştır. Hristiyanlıkla beraber keffaret anlayışının etkisi altında suç ve günah kavramları eşit anlam taşımaya başlamıştır. Bu anlayışın sonucu da cezaların çok ağırlaşması şeklinde belirlemiştir".¹¹

İslâm hukukunda keffaret anlayışı, hristiyanlıktakinden farklıdır ve cezanın ağırlaşmasına yol açmaz. Aksine kişiyi gönüllü olarak şahsen olgunlaştırmayı hedef alır.

İslâm'da keffaretler hem ibadet hem de ceza (ukûbet) dir.¹²

Keffaret sözlükte örtmek demektir. Günahı örttüğü ve ortadan kaldırdığı için bu adı almıştır.¹³ Yapılmış günahın silinmesi maksadını güden belirli fiillere keffaret denir.¹⁴ Keffaretlerin tür ve miktarları tesbit edilmiştir. Ancak hakkında sarîh nas bulunan konularda uygulanır.¹⁵

Keffaretin çeşitleri beştir:

- 1- Yemin keffareti
- 2- İhramlı iken traş olma keffareti
- 3- Katil keffareti
- 4- Zihar keffareti
- 5- Oruç bozma keffareti

Bunlardan sadece oruç bozma keffareti sünnetle, diğerleri ise kitapla sabittir.¹⁶

İnsan, keffaretin en azından yaratana karşı hesap vermeyi değil de azaba uğramayı ortadan kaldıracığına inanır.¹⁷ En geniş mânası ile keffaret, tevbe içinde düşünülebilir. Çünkü her ikisinde de pişmanlık ve bir daha günah işlememeye dâir kesin karar vardır. Keffarete mükellefin yapmaya mecbur tutulduğu fiiller, günahtan duyulan pişmanlığa ilâve edilir. "Tevbe edip pişman olan, günahların kendisi ile sevdiği şey arasında bir engel olduğunu bilir".¹⁸

İnanan kimse günahını küçük saymaz. Bu, Hz.Peygamber tarafından şöyle açıklanmıştır: "Mü'min, günahını, üzerine çökecek dağ gibi görür. Günahkâr ise günahını burnunun üzerine konan ve elinin hareketiyle uçan bir sinek sanır".¹⁹

Beş vakit namaz, cuma namazı ve Ramazan orucunun arada işlenen günahlara keffaret olacağı Hz.Peygamber tarafından ifade edil-

miştir. Büyük günahlardan kaçınmak da küçük günahlar için keffarettir.

1- Yemin keffareti:

Yemin sözlükte **güç, kuvvet** demektir. Şu âyette bu mânadadır: "Eğer Muhammed bize karşı Kur'an'a bazı sözler katmış olsaydı biz onu kuvvetle yakalardık".²⁰

Allah adına edilen yeminler üç kısma ayrılır ve bunların her biri ayrı ayrı tarif edilir:

a- Keffareti verilen yemin, b- Keffareti verilmeyen yemin, c- Allah'ın bağışlaması umulan yemin. Bunları şöylece açıklayabiliriz:

a- Keffareti verilen yemin: Gelecek zamanda bir işi yapmaya veya terketmeye dâir edilen yemindir. Bu tarzdaki yemin tutulup tutulmaması yönünden dörde ayrılır:

Birincisi: Tutulması gereken yemin: Yapılması emredilmiş bir ibadet veya terkedilmesi emredilmiş bir mâsiyete (günaha) dâir yemin edilmişse zaten bunların gereği yeminden önce de farzdır. Yeminle kuvvet kazanmış olur.

İkincisi: Tutulması câiz olmayan yemin: Bir ibadeti terketmeye veya günahı işlemeye dâir edilen yemin böyledir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Kim Allah'a itaat etmeyi adarsa ona itaat etsin. Kim de ona karşı gelmeyi adarsa ona karşı gelmesin".²¹ Bu durumda İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Şâfi'ye (ö. 204/819) göre keffaret gerekmez. Ebû Hanife (ö. 150/767) ile mensupları ve Süfyân es-Sevrî'ye (ö. 161/778) göre mâsiyet adağının keffareti, yemin keffareti gibidir.

Üçüncüsü: Bozulup bozulmamasında muhayyerlik olan yemin: Böyle yemini bozmak, tutmaktan daha hayırlıdır; mendubtur. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Kim bir konuya dâir yemin ederse ve bundan başka bir şeyi daha hayırlı görürse hayırlı olanı yapsın ve keffarete bulunsun".²²

Dördüncüsü: Tutulması ile bozulması arasında fark olmayan yemin: Böyle bir yemini tutmak da bozmak da mubahtır. Fakat şu âyetten dolayı tutulması evlâdır: "Yemin ettiğinizde yeminlerinizi tutunuz".²³ Böyle bir yemini bozan keffarete bulunur.

b- Keffareti verilmeyen yemin: Bu, yemin-i gamûstur. Geçmiş veya şimdiki zamandaki bir işe dâir kasıtlı olarak yalan yere edilen yemin bu adı alır. Hakiki mânada yemin değildir. Çünkü yemin meşru bir ahiddir. Yemin-i gamûs ise büyük günahdır.²⁴ Buna ancak mecazen

yemin denir. Hanefilere göre böyle bir yemin için keffaret değil de tevbe ve istiğfar gerekir. Şâfiî ve hanbelilere göre ise yemin-i gamûs için de keffaret gerekir. ²⁵

c- Allah'ın bağışlaması umulan yemin: Buna yemin-i lağv denir. Bu çeşit yeminin şeklinde âlimlerin çeşitli görüşleri vardır: Hanefilere göre kişinin geçmiş veya gelecek zamandaki bir şey hakkında doğru olduğunu sanarak ettiği yemindir. Sonra gerçek onun sandığının aksi olarak ortaya çıkar. Yahut bir şahsın konuşma esnasında kasıtsız olarak "hayır vallahi, evet vallahi" demesidir. Bu son yemin şekli, İmam Şâfiî'nin yemin-i lağv anlayışına da yakındır. Yalnız İmam Şâfiî, konusu gelecek zamanla ilgili olan yemini de bu çeşide dahil eder. İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'ye göre bu çeşit yemine keffaret gerekmez. Şâfiî'nin iki görüşünden birine göre gerekir. ²⁶

Yeminin keffareti gerektirmesi için, yemine konu olan şeyin doğru veya yalan olma ihtimali bulunmalıdır. Yemin edenin de **akıllı, müslüman ve bülûğa** ermiş olması şarttır. Delinin, mümeyyiz bile olsa çocuğun yemini sahih olmaz. İslâm hukukçularına göre müslüman olmayanın yeminine itibar edilmez. Yemin edenin **hür** olması şart değildir. Kölenin yemini de sahihtir. Ancak keffareti sadece oruç tutmakla yerine getirir. ²⁷ Zimmî yemin etse, müslüman olduktan sonra yemini bozsa keffaret gerekmez. ²⁸

• **Yemin keffareti:** Yemin keffareti Kur'an-ı Kerimde şu âyette belirtilmiştir: "Allah sizi rasgele yeminlerinizden dolayı değil, bile bile ettiğiniz yeminlerden ötürü sorguya çeker. Yeminin keffareti, âilenize yedirdiğinizin ortalamasından on fakiri doyurmak yahut giydirmek veya bir köle âzâdetmektir. Bulamayan üç gün oruç tutmalıdır; yeminlerinizin keffareti budur. Yemin ettiğinizde yeminlerinizi tutun". ²⁹

Bilginler yemin keffaretinin bu âyette sayılan dört şey olduğunda görüş birliği içindedirler. Çoğunluk yeminini bozan kimsenin bunlardan ilk üçünden birini yapmada muhayyer olduğunu, buna güc yetiremeyecekse o zaman oruç tutabileceğini söyler. Sadece İbn Ömer (ö. 73/692), yemin ağır olduğu takdirde köle âzâdedilmeli veya fakirler giydirilmeli, değilse fakirler doyurulmalı kanaatini taşır. ³⁰ İbn Abbas'a (ö. 68/687) göre ise adı geçen dört şeyin içinden birini yapmada muhayyerlik vardır. ³¹

Kâsânî (ö. 587/1191) ise "siz de Allah'ın başladığı (sıradan) başlayınız" ³² hadisine dayanarak yemin keffaretinde sıranın mevcut olduğu kanaatindedir. ³³ Fakat hacle ilgili olan bu hadisin yemin keffareti-

ni açıklayan bu âyete rağmen sıra ifade ettiği kanaati zayıf kalmaktadır. Âzâdedilecek köle, ileride açıklanacağı üzere zihar keffaretindeki kö-lenin evsafında olmalıdır.

Doyurma: Eğer doyurma tercih edilirse on fakirden her birine yarım sâ buğday veya bir sâ arpa veya bunlar unu veya bir sâ hurma yahut da bunların dinar, dirhem olarak kıymetleri verilir. Durum aynen fitir sadakasındaki gibidir. On fakir dâvet edilip bunların sabah akşam katıklı veya katıksız buğday ekmeği veya unu ile doyurulsa bu câizdir. Bir fakir on gün boyunca sabah akşam doyurulsa bu da hanefilere göre câiz olur. On fakirden her birine sabah yemeği yedirilse yine her birinin eline akşam yemeleri için birer müdlük yiyecek verilse bu da câizdir. Bu durumda ibaha (temkin) ile temlik cemedilmiş olur. Bir adama 20 gün boyunca sabah yemeği ile meselâ Ramazan ayında 20 gün akşamları iftar verilse bu da câizdir. Bir fakire bir günde on fakirin yiyeceği verilse bu câiz olmaz. Hanefilere göre zimmi fakirin doyurulması câizdir. Fakat müslüman fakirleri doyurmak efdaldır. Ebû Yusuf (ö. 182/798) zimminin doyurulabileceği görüşüne katılmaz. ³⁴

Şâfiî, temlik etmeksizin fakirin sabah akşam doyurulmasını câiz görmez. Çünkü bir fakir bir müdden daha az veya daha çok miktarda yemek yemiş olabilir. Bu bilinemez. Keffaret olarak verilecek şeylerde ölçü esastır ³⁵

İbaha suretiyle fakiri doyurmak Nahaî (ö. 95/713) ve Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre de câizdir. ³⁶

İmam Mâlik, Şâfiî ve şîaya göre doyurulacak fakirin müslüman olması şarttır. ³⁷

Hanefilere göre keffaret olarak verilecek şeylerin bedellerini de fakirlere vermek câizdir. İmam Mâlik, Şâfiî ve şîaya göre ise değildir. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen iki rivayetten birine göre bedellerini vermek câizdir; bu konuda darlığa lüzum yoktur. ³⁸

Keffareti verecek kimse, sadaka-i fitirda tesbit edilen gıda maddelerini verir. Bunların buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm oldukları daha önce söylenmişti. Ülkesinin yiyeceği bile olsa bunların dışında bir gıda maddesinin verilemeyeceğini iddia edenler var ise de bunun aksini savunanlar da vardır. Bu son görüş, âyetin ruhuna daha uygun bulunmuştur. ³⁹

Fakirleri doyurmanın aralıksız olması şart değildir. Durum hem yemin hem de zihar keffaretinde aynıdır. ⁴⁰

İSLÂM'DA KEFFARETLER

Şâfiî, gıda maddeleri yerine elbise vermeyi câiz görmez. ⁴¹

Fakire verilecek ekmeğin katıklı veya katıksız olması arasında bir fark yoktur. Çünkü nas bu konuya dâir bir açıklık getirmemiştir. Kavrulmuş veya çiy arpa ununda da durum aynıdır. Çünkü bunlar bazen katıklı bazen de katıksız yenir. ⁴²

Doyurulacak kimsenin fakir olması şarttır. Zenginın doyurulması câiz değildir. ⁴³ Hanefilere göre bülûğa ermemiş çocuğu doyurmak, bir fakiri doyurmak sayılmaz. ⁴⁴ İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre süttten kesilmiş çocukları doyurmak da câizdir. ⁴⁵ Usûl ve fûruun doyurulması câiz olmaz. Zekât verilemeyecek akraba, keffaretti de alamaz. Bunlar, kişinin kendinden sayılır. ⁴⁶ Fakir olan erkek veya kızkardeşin doyurulması câizdir. ⁴⁷ Müste'men dahi olsa harbînin, kölenin, mükâteb kölenin doyurulması câiz olmaz. ⁴⁸

On fakirin yiyeceği mikdar bir günde defaten bir fakire verilse çoğunluğun görüşüne göre bu sadece bir fakirin bir gün için doyurulması demek olur. İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre ise on ayrı fakirin doyurulması şarttır. ⁴⁹ Yemek, sabah-akşam olmak üzere günde iki öyün olarak fakirler doyuncaya kadar olmalıdır. Çoğunluğun görüşü böyledir. ⁵⁰

Doyurma, giydirmeden daha ucuz olsa bu câizdir. Bunun aksi câiz değildir. ⁵¹

Keffaret olarak verilecek gıda maddelerinin kusurlu olmaması gerekir. ⁵²

Fakir olduğu sanılan kimseye keffaret verilse sonra onun zengin olduğu anlaşılrsa bu Şâfiî, Ebû Yusuf, Ebû Sevr (ö. 140/854) ve İbnü'l-Münzir'e (ö. 318/930) göre câiz değildir. Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e (ö. 189/804) göre câizdir. Çünkü zahire göre hareket edilmiştir. ⁵³

Yarım sâ hurmanın fiatı, yarım sâ buğdayınki kadar olsa bile bu mikdardaki hurmayı keffaret olarak vermek câiz olmaz. Çünkü mikdar nas ile belirtilmiştir. ⁵⁴

8 ritl l Irak sâma eşittir. Bu da 4 müd demektir. Her l müd de 2 ritldir. Ebû Hanife bu görüşü benimser. Hicaz sâi ise 5 1/3 ritldir. Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve diğer üç imam da bu ölçüyü esas almışlardır. Buna göre l müd, 1 1/3 ritldir. 1 ritl da 130 dirhemdir; 128 dirhem olduğu da rivayet edilmiştir. 1 Irak sâi yarım Şam müddü kadardır. ⁵⁵

Giydirme: Doyurulmaları câiz olan fakirlerin giydirilmeleri de câizdir. ⁵⁶ Giydirilen bu elbise ile namaz kılınabilmelidir. ⁵⁷ Kadına

elbise verilecekse başörtüsü de ilâve edilir. ⁵⁸ Sarık, kalpak vs. şeyler elbise sayılmaz. ⁵⁹

Hanefilere göre bir fakire ayrı ayrı günlerde 10 takım elbise verİLse bu câizdir. Şâfi'ye göre değildir ve bir takım elbise yerine geçer. ⁶⁰ Fakire verilen elbise. Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre vücudun tamamını örtmelidir. Fakat vücudun tamamını örtmese bile değeri yarım sâ buğday mikdarına ulaşıyorsa bu da câizdir. ⁶¹

Kumaş her cinsten olabilir: Pamuk, keten, yün, kıl, devetüyü, ipek ... boyalı, boyasız; yeni, az giyilmiş vs. Fakat giyilemeyecek derecede eski ve yıpranmış olmamalıdır. ⁶²

Köle âzâdetme: İleride açıklanacağı üzere zihar keffaretinde hangi köleyi âzâdetmek câiz ise yemin keffaretinde de o âzâdedilir. ⁶³ İmam Mâlik ve Şâfiî bu kölenin mü'min olmasını şart koşarlar. Ebû Hanife koşmaz. Görüş ayrılığının sebebi, hükümleri bir fakat sebepleri farklı konuda mutlakin mukayyede hamledilip edilmeyeceğidir. ⁶⁴ Hanefilere göre yemin ve zihar keffaretlerinde âzâdedilecek köle mutlak-tır. Bundan dolayı mü'min olması şart değildir. ⁶⁵ Âzâdedilecek köle büyük, küçük olabilir. ⁶⁶ İmam Mâlik, namazını kılan ve orucunu tutan bir kölenin âzâdedilmesini tercih eder. ⁶⁷ Yine ona göre hafif topalık kusur sayılmaz. Bir uzvu kesik kölenin âzâdedilmesi câiz olmaz. Müdebber, mükâteb, ümmü veled ve belirli bir zaman sonra âzâdedilecek kölenin keffaret için hür bırakılması câiz değildir. Hanefilerin görüşü de böyledir. ⁶⁸ Hanefilere göre şu kusurlara sahip kölenin keffaret olarak âzâdedilmesi câizdir: Şaşılık, el ve ayaklarından birinin kesik olması, çaprazlama bir el ile bir ayağın kesik olması. Şu kusurlar da keffarete engel teşkil eder: Körlük, iki elin, iki ayağın kesik olması, bir taraftan hem elin hem de ayağın kesik olması, devamlı delilik, felçli olmak. Anne karnındaki ceninin de âzâdedilmesi câiz olmaz. Sağırın âzâdı kıyasen değil istihsanen câizdir. Dilsizin âzâdedilmesi câiz değildir. ⁶⁹

Bir kimse bir başkasına, "yeminime keffaret olarak benim namıma köleni âzâdet" dese bu İmam Mâlik'e göre câizdir. ⁷⁰ Emsar fakihleri kölenin değerine tesir edecek kusurlardan salim olmasını şart koşar. Zâhirler koşmazlar. ⁷¹

Oruç tutma: Yeminini bozan kimse fakir olduğu için on fakiri doyuramaz veya bunları giydiremez veyahut da bir köle âzâdedemezse hanefilere göre ardı ardına üç gün oruç tutar. Oruca, sabaha bırakmaksızın geceden niyet etmelidir. Bir kadın üç gün ardı ardına yemin keffa-

reti orucu tutarken hastalık veya hayız yüzünden ara verse yeniden başlaması gerekir. Çünkü nâzeretsiz üç günü bulabilir. Bu, iki ay ardı ardına oruç tutmaya benzemez. Ölü veya diri kimsenin keffaret orucunu bir başkasının tutuvermesi câiz olmaz. ⁷² İmam Mâlik'e göre yemin keffareti orucunun aralıksız tutulması iyidir. Fakat ara verilerek de tutulabilir. ⁷³ Şâfiî'den nakledilen iki rivayetten kuvvetli olanına göre bu oruç ara verilerek de tutulabilir. ⁷⁴ Görüş ayrılığının sebebi, mus-hafta olmayıp İbn Mes'ûd'un (ö. 32/653) kıraatinde bulunan "mütetâbi-at" (ardı ardına) dır. ⁷⁵ Bu kıraat şazdır. Aralıksız tutmayı şart koşan âlimler bu kıraati âhâd veya meşhûr haber yerine koymuşlardır. ⁷⁶

Fakir, keffaret orucunu tuttuğu esnada zengin olsa on fakiri doyurması veya giydirmesi veya bir köleyi âzâdetmesi gerekir. Orucu hükümsüz hale gelir. Oruç tuttuktan sonra zengin olsa orucu hükümsüz olmaz. ⁷⁷

Yemin bozulmadan önce keffarete bulunulsa bu henefilere göre câiz olmaz Şâfiîlere göre câiz olur. İmam Mâlik'ten iki türlü rivayet vardır; bozulduktan sonra keffaretin yerine getirilmesini tercih eder. ⁷⁸ Hanefilere göre keffaretin sebebi yemini bozmadır. Şâfiî'ye göre ise bizatihi yeminin kendisidir. Görüş ayrılığının bir sebebi de yeminle ilgili hadisin iki tarzdaki rivayetidir. ⁷⁹

Yemine keffaret olarak ölümler kefenlenmez veya cami yaptırılmaz yahut da ölmüş bir şahsın borcu ödenemez veya köle âzâdı için gerekli para verilemez. Çünkü keffaretin fakire temlik veya ibahası şarttır. Sayılan konularda ise bunlar yoktur. ⁸⁰

2- İhsanlı iken traş olma keffareti :

Kur'an-ı Kerimde bu konuyla ilgili olarak şöyle buyrulur: "Başladığımız hac ve umreyi Allah için tamamlayın. Alıkonursanız, kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, yerine ulaşmıcaya kadar, başlarınızı traş etmeyin. İçinizde hasta olan veya başından rahatsız bulunan varsa onun fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Güven içinde olursanız, hacca kadar umreden faydalanabilen kimseye kolayına gelen bir kurban kesmek, bulamayan, hac esnasında üç gün - ve döndüğünde yedi gün ki o tam on gündür - oruç tutmak gerekir. Bu, âilesi Mescid-i Haram'da oturmayan kimseler içindir". ⁸¹

Hedy (koyun, sığır, deve) bulamayanın oruç tutacağına dâir âlimlerin görüş birliği vardır. İmam Mâlik'e göre oruç tutarken iktisadî yönden kurban kesebilecek duruma gelen kimse artık kurban kes-

mez ve orucunu tamamlar. Ebû Hanife'ye göre ise üç gün oruç tutarken zengin olan kimse kurban keser. Sonraki yedi günlük oruç esnasında zengin olan kesmez; oruç tutar. İlk üç gün, kurbanda bedeldir; sonrakilere değildir. ⁸²

İhramlı iken tarş olma keffareti orucunun ardı ardına veya ara verilerek tutulması serbesttir. Çünkü bu konuda bir nas yoktur. ⁸³ Bu keffarete fakirleri doyurma tıpkı yemin keffaretindeki gibidir. Sadece doyurulacak fakirlerin sayısı altıdır. ⁸⁴

3- Katil keffareti :

Kur'an-ı Kerimde şöyle buyrulur : "Bir mü'minin diğer mü'mini hata dışında öldürmesi aslâ câiz değildir. Kim bir mü'mini hataen öldürürse bir mü'min köleyi âzâdetmesi ve öldürülenin âilesi bağışladıkça, onlara diyet ödemesi gerekir. Eğer öldürülen mü'min olmakla beraber size düşman bir topluluktan ise yine mü'min bir köleyi âzâdetmek gerekir. Şayet aranızda anlaşma olan bir millettense âilesine diyet ödemek ve ve mü'min bir köleyi âzâdetmek gerekir. Bulamayana, Allah tarafından tevbesinin kabulü için, ardarda iki ay oruç tutmak gerekir. Allah her şeyi bilendir, gerçek hikmet sahibidir" . ⁸⁵

Şâfiiler taammüden adan öldürene, hataen öldüren gibi keffaretin gerekeceğini söylerler. Nassın delâletini, nassın işaretine tercih ederek böyle bir sonuca varırlar. Aynı gerekçe ile yemin-i gamûs için de keffareti gerekli gördüklerinden daha önce bahsetmiştik. Hanefiler ise her iki keffaret çeşidinde de istidlâli fâsîs sayarak keffaretin gerekmiyeceğini söylerler. ⁸⁶

Kasden (taammüden) adam öldürmede cinayet çok büyük olduğu için hanefilere göre keffaret böyle büyük bir günahı ortadan kaldırmaz. Şâfiî taammüden adam öldürmeyi, hataen ve şibh-i amd ile adam öldürmeye benzetir. Zaten şâfiî metoduna göre keffaretlerde kıyas ve kıyasla nassa ziyade câizdir. ⁸⁷

Hanefilere göre müste'men veya zimmî, hataen öldürülünce de keffaret gerekir. ⁸⁸ Şâfiiler de aynı kanaattedirler. İmam Mâlik ise bu durumda keffaretin gerekmiyeceği görüşündedir. ⁸⁹

Harb halinde düşman çocuk ve kadınlarının öldürülmelerinden dolayı keffaret gerekmez. ⁹⁰

Hamile kadının karnına vurulduğu için çocuğu ölü olarak düşürse şâfiilere göre keffaret gerekir. Ebû Hanife'ye göre gerekmez. ⁹¹

Âzâdedilecek kölenin mü'min olması şarttır. Ayrıca sağlam ol-

İSLÂM'DA KEFFARETLER

malıdır. ⁹²

İslâm'dan önceki Cahiliye devrinde utanma ve fakirlik yüzünden kız çocukları diri diri toprağa gönülüyorlardı. Bir defasında Hz.Ömer (ö. 23/644), "ey Allah'ın elçisi, ben Cahiliye devrinde böyle yaptım" dedi. Hz.Peygamber de ona "gömdüğün her bir kız çocuğu için bir köle âzâdet" buyurdu. ⁹³

Gücü yeten, mü'min bir köle âzâdeder. Bunu bulamayan iki ay ardı ardına oruç tutar. Katil keffaretinde fakirler doyurulmaz. Şâfiilerden nakledilen iki rivayetten birine göre her birine birer müdlük yiyecek verilmek suretiyle 60 fakiri doyurmak da câizdir. Anne-babasından biri müslüman olan süt çocuğunun da âzâdedilmesi câizdir. Anne karnındaki ceninin âzâdedilmesi câiz olmaz. Çünkü canlı olarak dünyaya gelip gelmiyeceği bilinemez. ⁹⁴

Mâil-i inhidam bina yıkılarak birinin ölümüne sebep olsa, bina sahibine keffaret gerekmez. Miras ve vasiyetten de mahrum edilmez. Çünkü tesebbüben öldürmüştür. ⁹⁵

4- Zihar keffareti :

Zihara delil olan âyetler şöyledir: "İçinizden karıları ile zihar yapanlar (onları annelerine benzeterek haram sayanlar) bilsinler ki karıları anneleri değildir; anneleri ancak onları doğuranlardır. Söyledikleri gerçekten kötü ve asılsız bir sözdür. Şüphesiz Allah çok affedendir, bağışlayandır. Karılarını zihar yoluyla boşamak isteyip sonra sözlerinden dönenlerin, âileleriyle temas etmeden önce bir köle âzâd etmeleri gerekir. Size bu hususta böylece öğüt verilmektedir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Âzâdedilecek köle bulamayanın, âile-siyle temastan önce iki ay ardı ardına oruç tutması gerekir. Buna gücü yetmeyen, 60 fakiri doyurur. Bu kolaylık, Allah'a ve peygamberine inanmış olmanızdan dolayıdır. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır". ⁹⁶

Bu âyetlerin nüzül sebebi olarak zikredilen hadiste de zihar yapıldığı zaman bunun keffaretinin bir köle âzâdetme, bu bulunamazsa iki ay oruç tutma, buna da güc yetirilemezse 60 fakiri doyurma olduğu açıklanmıştır. ⁹⁷

Cahiliye devri boşama şekillerinden biri olan zihar, İslâm dini tarafından islah edilmiştir. ⁹⁸ Kocanın karısını, annesine veya ilâ-nihaye nikâh düşmeyecek yakınlarına benzetmesine ve "sen bana ananın sırtı gibisin" demesine zihar denir.

Zihar yapan kocanın akıllı, reşit ve müslüman olması şarttır.

Şâfiî'ye göre zimmi de zihar yapabilir. Hanefilere göre yapamaz. ⁹⁹

Bir koca, karısına "sen bana anamın sırtı gibisin" deyince bu, âlimlerin görüş birliği ile zihar olur. Sırtan başka bir organı söylerse ve ananın dışındaki mahremın sırtına benzetirse bu da İmam Mâlik'e göre zihar olur. Bir grup âlime göre ise ancak "ana ve sırt" kalimeleriyle zihar yapılabilir. Ebû Hanife'ye göre bakılması haram olan herhangi bir organa benzetmekle zihar olur. ¹⁰⁰ Yine İmam Mâlik'e göre her organa yapılan benzetme zihardır. Şâfiî'ye göre el ile başa yapılan benzetme de zihar olur. ¹⁰¹

Zihar, kinayeli ve sarîh sözlerle yapılmış boşama sayılmaz. ¹⁰² İmam Şâfiî'ye göre de bir erkek tahrîm veya talâk (boşama) kastederek zihar yapsa bununla boşama meydana gelmez. ¹⁰³

Zihar keffaretinde Kur'an'da zikredilen sıra esastır. Yâni önce köle âzâdedilir. Bu olmazsa iki ay oruç tutulur. Buna da güc yetirilemezse 60 fakir doyurulur. ¹⁰⁴

Zihar keffaretinin sebebi, **dönüş** ve **zihardır**. Fakat **dönüş** konusunda farklı anlayışlar vardır: Zâhiriler bunun **zihar** sözü olduğunu söylerler. Şâfiî ise zihardan sonra kadının nikâhlı olarak alikonup boşanmamasıdır, der. Hanefiler ise dönüşün, kesin bir şekilde cinsî temasta bulunmaya karar vermek olduğu görüşündedirler. Büyük bir çoğunluğa göre dönüş olmayacaksa keffaret gerekmez. Zihar yapan koca ancak keffareti yerine getirdikten sonra karısı ile temasta bulunabilir. ¹⁰⁵

Zihar yapılmadan önce keffaretin yerine getirilmesi câiz olmaz. Çünkü keffaret sebepten önce yapılmış olur. ¹⁰⁶

Aynı veya değişik yerlerde tekid veya yeniden başlama niyetiyle birden fazla zihar yapılmış ve henüz keffaret yerine getirilmemişse bunlar için bir tek keffaret yeterlidir. Şâfiî de aynı kanaattedir. Rey ekolü mensupları, bir mecliste birden çok yapılan ziharlar için bir keffaretin kâfi olduğu, meclislerin birden fazla olması durumunda kâfi olmadığı görüşündedirler. Ebû Hanife, bir mecliste yapılan müteaddit ziharlarda kocanın niyetine bakılması gerektiğini söyler. Keffaret yerine getirildikten sonra başka bir zihar yapılmışsa ittifakla yeniden zihar gerekir. ¹⁰⁷

Bir sözle birden fazla karısına zihar yapan kimsenin, İmam Mâlik'e göre bir tek keffarete bulunması kâfidir. Ebû Hanife ve Şâfiî'ye göre ise zihara konu olan kadınlar sayısınca keffaret gerekir. ¹⁰⁸

İSLÂM'DA KEFFARETLER

Şâfiî'ye göre bir koca, niyet etmeden ziharda bulunacak olursa yine zihar yapmış olur.¹⁰⁹

Karının kocasına yapacağı zihar hanefilere, İmâm Mâlik'e, Sevri'ye (ö. 161/778), Leys'e (ö. 175/791) ve Şâfiî'ye göre sahih olmaz. Hasen b. Ziyâd'a (ö. 204/819) göre olur.¹¹⁰ Bu durumda kadın öfkesi geçip sükûnete erince yemin keffereti verir.

Zihar yapan koca veya zihara konu olan karı ölürse veya boşama meydana gelirse keffaret gerekmez.¹¹¹

Keffarete bulunmadan önce karısına yaklaşan koca İmâm Mâlik, Ebû Hanife, Şâfiî, Sevri, Evzâi (ö. 157/774), Ahmed b. Hanbel, Taberî (ö. 310/922) ve diğer âlimlere göre bir tek keffarete bulunur; tevbe eder. Bir grup âlime göre de bu durumda azmetmek ve uygulamaktan dolayı iki keffaret gerekli olur.¹¹²

Köle âzâdetmek: Zihar keffereti için sâlim bir köle âzâdedilir. Müdebber, ümmü veled, bir kısım borcunu ödemiş mükâteb, iki eli veya iki baş parmağı kesik, kör, sağır, dilsiz, devamlı olarak deli, kısmen hür bırakılmış kölenin âzâdedilmesi câiz olmaz.¹¹³ Öyle anlaşılıyor ki âzâdedilecek bu kölede, çalışmaya engel kusurlar bulunmamalıdır.¹¹⁴

Hanefilere göre zihar, yemin ve oruç bozma keffaretlerinde kâfir kölenin âzâdedilmesi de câizdir. İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre ise bu keffaretlerde kölenin mü'min olması şarttır. Şâfiî bu konuda mutlakı mukayyede hamleder. Hanefiler etmezler.¹¹⁵ Konuyla ilgili olarak daha önce de bilgi verilmişti.

Bir kimse zihar keffereti için âzâdetmek maksadı ile köle olan babasını satın olsa bu Ebû Hanife, Züfer (ö. 158/774) ve Şâfiî'ye göre câiz olur.¹¹⁶

Zihar keffereti için bir kölenin yarısı âzâdedilip 30 gün de oruç tutulsa veya 30 fakir doyurulsa bu câiz olmaz.¹¹⁷

İki ziharı bulunan bir şahıs, bir köle âzâdetse bunu dilediği zihârına ve hanımına tahsis edebilir. Oruç tutması ve fakirleri doyurması da böyledir.¹¹⁸

Kölesi olmayanın, asli ihtiyaçlarından fazla olarak köle satın alabilecek parası varsa satın alır ve âzâdeder. Bu maksatla evini ve elbisesini satmaz.¹¹⁹

Zihar yapan zimmi keffaret olarak ya bir köle âzâdetmeli veya 60 fakiri doyurmalıdır. Mükellef olmadığı için oruç tutması câiz ol-

maz. 120

Ortağın hissesi tazmin edilse de müsterek bir kölenin zihara keffaret olarak âzâdedilmesi Ebû Hanife'ye göre câiz değildir. Çünkü ortağın köle üzerindeki kölelik hakkı ortadan kalkmaktadır. Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre ise âzâdetme bölünmez. Kendi hissesini âzâdeden, kölenin tamamını âzâdetmiş olur. 121

Hanefilere göre dâr-ı harbte harbî bir köle âzâdedilse bu câiz olmaz. Dâr-ı islâmda âzâdedilse câiz olur. Çünkü zimmi hükmündedir. 122

Oruç tutmak: Zihar yapan kimse âzâdedecek köle bulamazsa iki ay aralıksız oruç tutar. Hastalık vs. şeyden dolayı ara verilirse oruca yeniden başlanır. Çünkü şer'an mukayyed olan tetâbu (aralıksız) özelliğine göre hareket edilmemiş olur. İki aylık oruç tamamlanmadan zengin olanın orucu bozulur; köle âzâdetmesi gerekir. Bu durum, namaz kılarken suyu bulan teyemmümlüye benzer. Orucu nâfile olarak tamamlaması da müstehabtır. 123

Araya Ramazan orucu, sefer, bayram günleri girerse tetâbu bozulur. Keffaret orucuna yeniden başlamak gerekir. 124

Zihar orucu tutulurken niyet şarttır. Niyetsiz tutulursa oruca yeniden başlamak gerekir. 125

Zihar keffareti orucuna kamerî ay başında başlanırsa iki ay, diğer günlerde başlanırsa 60 gün oruç tutmak gerekir. 126

Zihar keffareti orucunu tutmakta olan koca, gündüz kasden cinsî temasta bulunursa oruca yeniden başlar. Kadının, zihar yaptığı karısı olup olmaması arasında bir fark yoktur. Unutarak gündüz veya kasden gece temasta bulunulsa duruma bakılır: Ziharda bulunmadığı karısıyla ise oruca yeni baştan başlamaz. Çünkü teması orucuna tesir etmemiş ve tetâbu kesintiye uğramamış olur. Fakat temas, ziharda bulunduğu karısı ile olursa Ebû Hanife, İmam Mâlik ve İmam Muhammed'e göre oruca yeniden başlaması gerekir. Ebû Yusuf ve Şâfi'i'ye göre yeniden başlaması gerekmez. Çünkü unutmak suretiyle gündüz veya kasden gece yapılan cinsî temas orucu bozmadır. Tetâbu da sekteye uğramaz. 127

Zihar keffareti orucu tutulurken unutmak suretiyle bir şey yenir veya içilirse bunun bir zararı yoktur. 128

Köle zihar yaparsa oruç tutması gerekir. 129

Altmış fakiri doyurmak: Zihar keffareti için âzâdedecek köle bulamayan, iki ay oruç tutmaya da güc yetiremeyen kimse 60 fakiri doyur-

İSLÂM'DA KEFFARETLER

rur. Hanefilere göre her bir fakire tıpkı fitir sadakasında olduğu gibi birer müd (yarım sâ) buğday veya ikişer müd (birer sâ) arpa veyahut da hurma verilir. ¹³⁰ İmam Mâlik ve Şâfi'ye göre bunların miktarı birer müddür. ¹³¹ İmam Şâfi herkes kendi bölgesinde bulunan yiyecekten (meselâ buğday, arpa, pirinç, kuru üzüm vs.) verebilir görüşündedir. ¹³²

Fakirlerin yemek yedirilmek suretiyle doyurulmalarına **temkîn** veya **ibâha** adı verilir. Bundan maksat da bir günde iki doyurucu öyündür. Genellikle bunlar akşam ve sabah yemekleridir. Hanefilere göre doyurma, fakirin doyma hissini duyması ile olur. Şâfi bu konuda temkini değil **temlîki** esas alır. Ona göre her bir fakire ayrı ayrı birer müdlük yiyecek verilmelidir. ¹³³

Her bir fakire adı geçen miktardaki yiyeceklerin bedellerinin verilmesini hanefiler câiz görürler: Şâfi görmez. ¹³⁴

Buğday ekmeğinin katıklı veya katıksız verilmesi arasında bir fark yoktur. Arpa ve mısır ekmeği katıklı verilmelidir. Eğer o bölgede normal yiyecek sayılıyorsa kavrulmuş unun ve hurmanın verilmesi de câizdir. Serahsî (ö. 483/1090), kendi bölgesinde mutlaka ekmeğin verilmesini zaruri görür, sahabîlere âit şu sözü nakleder: Kişinin âile fertlerine yedirdiği yemeğin en pahalısı ekmek ile ettir; orta olanı ekmek ile süttür; en ucuzu da ekmek ile tuzdur. ¹³⁵

Yiyeceğin tamamı bir günde def'aten bir fakire verilse bu câiz olmaz. Fakat bir fakire 60 gün boyunca verilse hanefilere göre câiz olur. Şâfi'ye göre olmaz; fakir sayısının 60 olması şarttır. ¹³⁶ Altmış fakire sabah, diğer altmışına da akşam yemeği verilse bu câiz olmaz. ¹³⁷

Hanefilere, İmam Mâlik'e ve Şâfi'ye göre fakirleri doyurmadan önce koca, zihar yaptığı hanımı ile temasta bulunamaz. ¹³⁸ Doyurma esnasında temasta bulunulsa doyurmaya yeniden başlamak gerekmez. Çünkü bununla ilgili nas mutlaktır. Bu mutlak nas, âzâdetme ve oruç tutmakla alâkalı olan mukayed nassa kıyas yoluyla hamledilemez. Konuyla ilgili hadisler de âhâd haberdir. Fakat mükellef, doyurma işi tamamlanıncaya kadar, haram oluşu yüzünden, temastan menedilir. ¹³⁹

5- Oruç bozma keffareti :

Oruç bozma keffareti sünnetle sabittir. Ebû Hureyre (ö. 59/679) şöyle anlatır: Hz. Peygamber'in huzurunda otururken bir adam çıka geldi ve dedi ki:

-Ey Allah'ın rasulü, mahvoldum! Bunun üzerine Hz. Peygamber

şöyle buyurdular:

-Ne oldu sana ?

-Ben Ramazan'da oruçlu iken karımla temasta bulundum.

-Âzâdedilecek bir köle bulabilir misin ?

-Hayır.

-Ardı ardına iki ay oruç tutabilir misin ?

-Hayır.

-Altmış fakiri doyurabilir misin ?

-Hayır.

Biz bu vaziyetteyken Hz. Peygamber bir müddet bekledi. Bu esna-
da kendisine içi hurma dolu bir zembil getirildi. Şöyle buyurdular:

-Demın konuşan adam nerede ?

-Buradayım.

-Bu hurmayı al ve sadaka olarak dağıt.

-Ey Allah'ın Rasulü, benden daha fakir birisine mi ? Allah'a an-
dolsun Medine'de benim âilemden daha fakiri yoktur.

Bunun üzerine Hz. Peygamber güldü. Hattâ dişleri bile göründü.
Buyurdular:

-Bunu al, götür, âilene yedir. ¹⁴⁰

Kâsânî, son müsaadenin yalnız o sahabînin şahsına âit olduğu
anlaşıyor, demektedir. ¹⁴¹

Sadece Ramazan orucunun edası bozulduğu zaman keffaret gere-
kir. Bunun için kişinin mükellef olması, geceden oruç tutmaya niyet
etmesi, unutarak değil kasden bozmuş olması şarttır. Oruç hem şeklen
hem de mânen tam olarak bozulmuş olmalıdır. Bozmada mubah olma
şüphesi ve bir mazeret bulunmamalıdır. ¹⁴² Hanefilere, İmam Mâlik ve
Sevri'ye göre Ramazan orucunun yemek veya içmek yahut cinsî temas-
la kasden bozulmasından dolayı keffaret gerekir. Şâfiî, Ahmed b. Han-
bel ve Zâhirîlere göre ise Ramazan'da sadece kasden cinsî temasta bulu-
nan kimse için keffaret gerekir. Yemek ve içmekle bozulan oruç için
kefferat gerekmez. Yalnız kaza gerekir. ¹⁴³

Bir kimse oruçlu olduğunu unutarak Ramazan'da cinsî temasta
bulunsa Ebû Hanife ve Şâfiî'ye göre kaza da keffaret de gerekmez. İmam
Mâlik'e göre keffaret değil de yalnız kaza gerekir. Ahmed b. Hanbel ve

Zâhirilere göre ise hem kaza hem de keffaret gerekir. ¹⁴⁴

Hanefilere göre temasta bulunulan kadına da keffaret gerekir. Bu konuyla ilgili olarak Şâfiî'den iki görüş nakledilmiştir: a) Kadına keffaret gerekmez. Çünkü nas, kadın değil sadece erkek hakkındadır. b) Kadına da keffaret gerekir. Fakat giderlerini erkek yüklenir. Çünkü kendi fiili ile bu keffarete sebeb olmuştur. ¹⁴⁵

Ramazan onucunun keffareti, aynen zihar keffareti gibidir. Yâni önce köle âzâdedilir. Bu bulunamazsa iki ay aralıksız oruç tutulur. Bu da yapılamazsa 60 fakir doyurulur. ¹⁴⁶ Hanefilere ve Şâfiî'ye göre keffaretin farzoluşunda erkek, kadın, hür, köle, sultan ve halk arasında bir fark yoktur. ¹⁴⁷ İmam Mâlik'e göre mükellef, keffaret olarak sayılan fiillerden birini yapmada muhayyerdir ve iki ay oruç tutmada tetâbu şart değildir. ¹⁴⁸

Hamile ve emzikli kadınlar kendi sağlıklarından veya çocuklarının sağlıklarından endişe ederlerse Ramazan orucunu bozarlar. Keffaret değil sadece kaza orucu tutarlar. Çünkü oruç bir özürden dolayı bozulmuştur. Fidyeye vermeleri de gerekmez. ¹⁴⁹

Âzâdedecek köle bulamayan iki ay oruç tutmaya başlar. Bundan sonra köle âzâdına muktedir olursa Şâfiî'ye göre oruç tutmaktan vazgeçilmez. Ancak eğer istenirse köle âzâdedilir. Evlâ olan yapılmış olur. Ebû Hanife'ye göre oruçtan vazgeçilip kölenin âzâdedilmesi gerekir. Çünkü farzın yerine getirilmesi henüz tamamlanmamıştır. Hanbelilere göre oruca devam edilse bu keffaret için yeterli olur. ¹⁵⁰

Hanefilere göre inzalsiz idhal için de keffaret gerekir. Ölü ile ve hayvanla cinsî temasta inzal olsun veya olmasın keffaret gerekmez. ¹⁵¹ Şâfiî'ye göre ise hayvanla temas hem kazayı hem keffareti gerektirir. Hanbeli mezhebinde her iki görüş de vardır. ¹⁵²

Ramazan'da defalarca oruç bozulmuş fakat keffarete bulunulmamışsa hanefilere göre bunların hepsine bir ramazan boyunca bir tek keffaret kâfi gelir. Fiil, keffarettten sonra tekrarlanmışsa yine keffaret gerekir. İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre her bir gün için -fiil birden fazla olsa da - bir keffaret gerekir. Çünkü bir gün başlı başına müstakil bir ibadettir. ¹⁵³

Ramazan'da oruç bozan kimseye Hz.Peygamber'in "köle âzâdet" buyurması, âzâdetme konusunda zâhirdir; bunda bir mücmellik yoktur. Kölenin siyah-beyaz, erkek-kadın, uzun-kısa olması muhtemel olmakla beraber bu ihtimaller hükümün delilinde değil mahallindedir. ¹⁵⁴

Şâfiî'den nakledilen iki rivayetten birine göre keffaret olunca artık kaza gerekmez. Evzâî de aynı görüştedir. Hanbelilere göre kaza orucunun da tutulması gerekir. ¹⁵⁵

Şâfiî'ye göre livate için -mef'ul ister kadın ister erkek olsun - keffaret gerekir. Ebû Hanife'den nakledilen iki rivayetin en meşhuruna göre bu fiil için keffaret gerekmez. Hanbelilere göre de gerekir. ¹⁵⁶

Gündüzün ilk saatlerinde cinsî temasta bulunan kimse sonra hastalanır ve çıldırırsa, kadın âdet görür veya doğurursa İmam Mâlik'e göre keffaret mükellefiyeti ortadan kalkmaz. Hanefilere göre keffaret gerekmez. Şâfiî'den iki çeşit rivayet vardır. ¹⁵⁷

Şafak sökmeden önce başlanılan cinsî temasa şafak söktükten sonra da devam edilirse İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre hem kaza hem de keffaret gerekir. Ebû Hanife'ye göre ise yalnız kaza gerekir. Çünkü temasın başlangıcı, sahih bir oruca rastlamamıştır. ¹⁵⁸

Kadın, cinsî temasa zorlanmış olsa kendisine keffaret değil yalnız kaza gerekir. Uyumakta olan kadının durumu da buna benzer. İmam Mâlik'e göre zorlanan kadının hem kaza hem de kefferat orucu tutması gerekir. ¹⁵⁹

Erkek cinsî temasa zorlansa orucu bozulur. Hem kaza hem de keffaret gerekir. Şâfiî'ye ve Ahmed b. Hanbel'e göre keffaret değil yalnız kaza gerekir. ¹⁶⁰

Ramazan'da karısını öpen koca için, inzal olsa da keffaret değil kaza gerekir. İmam Mâlik, özürsüz olarak orucunu bozan kimseye keffaretin de gerekeceğini söylemiştir. ¹⁶¹

Ramazan'da unutmak suretiyle temasta bulunan veya yiyip içen kimse orucum bozuldu sanarak kasden bu fiillere devam etse hanefilere göre kendisine keffaret değil sadece kaza gerekir. ¹⁶² İmam Mâlik de aynı kanaattedir. ¹⁶³

Bir kişi güneşin battığını sanarak temasta bulunsa fakat güneşin batmadığı anlaşılrsa şâfiî mezhebindeki yaygın görüşe göre onun keffaret değil yalnız kaza orucu tutması gerekir. ¹⁶⁴

İstimna orucu bozar. Keffaret değil yalnız kaza gerekir. ¹⁶⁵

Keffaretlerde suçun tam olarak işlenmesi şarttır. Had cezaları gibi keffaret de şüphe ile düşer. ¹⁶⁶

SONUÇ :

İslâm'da hem ibadet hem de ceza hukukunda yer alan keffaretler,

İSLÂM'DA KEFFARETLER

izin verilmeyen konuda nefse uyulduğu için günahı-suçu silme hedefini güder. Kişi, yapmayı teahhüt ettiği fiili yapmadığından sözünü tutmamış olur. Keffaretlerle, gönle hoş gelmeyen, aksine nefse ağır gelen şeylerin yapılması sağlanır. İnsana bir şeyi mülkiyetinden çıkarmak zor gelir. Ekseriya zenginler fakirleri çağırıp onlara para vermek veya karınlarını doyurmak veyahut da onları giydirmekten pek hoşlanmazlar. ¹⁶⁷ Acaba keffaretler, had ve tâzir cezaları gibi yasaklardan caydırmayı mı yoksa vuku bulmuş olayları tamir ve tedavi etmeyi mi hedef alır ? Bunların her ikisi birden gözönünde tutulmuşsa da ikincisi tercih edilmiştir. ¹⁶⁸

Keffaretin bir başka açıdan iki yönü vardır :

a) Kişiyi şahsen ve mânen olgunlaştırıp terbiye etmek; toplum içinde uyumlu ve âhenkli yaşar hale getirmek. Böylece kişi, dış tesir ve müeyyidelerle değil, içinden gelerek, gönüllü olarak kaideye uyar. İnsanın inanmadığı, benimsemediği şeyleri yapmaya yalnız dış baskılarla zorlanması sosyal rahatsızlıklar doğurur. İnandırıcı olmayan kaide-lerin uzun ömürlü olması düşünülemez.

b) Sosyal fayda: İnsan haklarının en başta gelenlerinden biri de hür olarak yaşamaktır. İslâm dini bu hakkın sağlanması ve korunması konusunda büyük titizlik gösterir. Her fırsatta kölenin hür bırakılmasını teşvik eder. Keffaretlerde ilk yapılacak iş köle âzâdetmektir. Parası olan fakat kölesi olmayan bulabilirse bir köleyi satın alır ve hürriyetine kavuşturur.

Toplumda insanlar sosyal yönden birbirlerinden bağlarını koparmış tarzda yaşayamazlar. Her biri ayrı kabiliyette yaratılmış, farklı işleri gören fertler bir bakıma toplumun âhengini sağlarlar. İçlerinde akıllıları, orta zekâyâ sahip olanları, ahmakları, dürüstleri, hilekârları, çalışanları, tembelleri vs. vardır. Toplum içinde insanlar, bir vücudun çeşitli organları gibidirler. Bu vücut, bir organdaki rahatsızlığı duyduğu sürece canlılığını koruyabilir. Değilse ölür. Tıpkı bunun gibi toplum içinde ekonomik yönden sıkıntıda olanların durumları ile ilgilenilmelidir. Ancak bu sayede toplum ayakta kalabilir. İşte keffaretlerle fakirlerin doyurulması veya giydirilmesi ile sosyal ilişkilerin iyi düzeyde tutulmasına çalışılmıştır.

İslâm hukukunda keffaretler, insanın katlanamayacağı ağırlıkta ve zorlukta değildir. Mâkul ölçüde tutulmuştur. Ayrıca cezayı ağırlaştırma özelliğine de sahip değildir.

KAYNAKLAR :

- 1- Hûd 11/114
- 2- Sulhi Dönmezer, Sosyoloji, Ankara 1982, 265
- 3- Fazlur Rahman, İslâm (Çev. Mehmet Dağ - Mehmet Adın), İstanbul 1981, 146
- 4- Fazlur Rahman, age. 105
- 5- S.Dönmezer, Sosyoloji 277
- 6- S.Dönmezer, Sosyoloji 274
- 7- S.Dönmezer, Sosyoloji 262, 263
- 8- Sulhi Dönmezer - Sahir Erman, Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku, İstanbul 1976, I, 159, 160
- 9- S. Dönmezer - S.Erman, N. ve T. Ceza Hukuku I, 158, 159
- 10- S. Dönmezer, Kriminoloji, İstanbul 1981, 290
- 11- S. Dönmezer - S. Erman, N. ve T. Ceza Hukuku I, 115
- 12- Şemsü'd-Din Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, el-Mebsût, Mısır 1331, VIII, 128
- 13- Muhyi'd-Din Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, el-Mecmû Şerhu'l-Mühez-zeb, (Dârü'l-Fikr, yy. ty.), VI, 333; Muhammed eş-Şirbînî el-Hatîb, Muğni'l-Muhtac ilâ Mârifeti Maânî Elfâzi'l-Minhâc, Mısır, 1377/1958, III, 359; Muhammed b. Ali el-Mevlevî et-Tihânevî, Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn, Kalkûta 1862, II, 1252; el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğb el-Müfredât fi Ğarîbî'l-Kur'an, Mısır 1381/1961, "KFR" maddesi.
- 14- Tihânevî, age. II, 1252
- 15- Abdü'l-Kâdir Üdeh, et-Teşriü'l-Cinâiyyü'l-İslâmî. Beyrut ty. I, 683-5
- 16- Alâü'd-Din Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi, Beyrut 1394/1974, V, 95
- 17- Muhammed b. Muhammed el-Ġazâlî, İhyâü Ulûmi'd-Din, Kahire 1387/1967, IV, 28
- 18- Ġazâlî, İhyâ IV, 34
- 19- Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, Sahih, İstanbul 1315, daavât 4; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, el-Câmî, Mısır 1357/1938, kıyâme 49; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Beyrut 1389/1969, I, 383
- 20- Hâkka 69/45; Muhammed b. Mûkerrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut 1389/1970, "YMN" mad.
- 21- Buhârî, eymân 28, 31; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünen, Humus 1391/1971, eymân 22; Tirmizî, nüzûr 2; Ahmed b. Şuayb en-Nesâi, Sünen, Mısır 1348/1930, nüzûr 27
- 22- Buhârî, eymân ve nüzûr 1, keffâret 9; Müslim b. el-Haccâc, Sahih, Mısır 1374-5/1955-6, eymân 11-13
- 23- Mâide 5/89
- 24- Buhârî, eymân ve nüzûr 16
- 25- Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, el-Muğni, Beyrut 1405/1985, IX, 392; Ahmed b. Ali el-Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'an, İstanbul 1335-1338, II, 454
- 26- Serahsî, Mebsût VIII, 126-130; Muhammed b. İdris eş-Şâfi, el-Üm, Beyrut 1393/1973, VII, 63; İbn Kudâme, Muğni IX, 390-393
- 27- İmam Mâlik b. Enes, el-Müdevvenetü'l-Kübrâ, Mısır 1323, II, 118; Şâfi, Üm VII, 67;

İSLÂM'DA KEFFARETLER

- Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, Kahire 1975, I, 442
- 28- İ. Mâlik, Müdevvene II, 10; Kemâlü'd-Din Muhammed b. Abdî'l-Vâhid İbni'l-Hümâm, Şerhu Fethi'l-Kadir, Mısır (Bulak) 1316, V, 86
- 29- Mâide 5/89
- 30- İ. Mâlik, Müdevvene II, 121, 122; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 450; Osman b. Ali ez-Zeylai, Tebyînü'l-Hakâik, Mısır (Bulak) 1313, III, 11; Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, Dimeşk (Dârü'l-Fikr, ty.), II, 469-470; İ. Hümâm, F. Kadir, Mısır 1389/1970, V, 80; Ahmed b. İdris el-Karâfi, el-Fürûk, Mısır 1347, II, 8 ve III, 16; İbn Kudâme, Muğni X, 3, 4
- 31- İ. Mâlik, Müdevvene II, 122
- 32- Tirmizî, hac 38; Nesâi, hac 161
- 33- Bedâi V, 100
- 34- Serahsî, Mabsût VII, 18; VIII, 149-151; Semerkandî, T. Fukahâ II, 469, 470; Zeylai, Tebyîn III, 12
- 35- Şâfi, Üm V, 285; İbn Kudâme, Muğni VIII, 26; İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Firûzâbâdi eş-Şirâzi, el-Mühezzeb, Mısır 1376, II, 117; Kâsânî, Bedâi V, 101
- 36- İbn Kudâme, Muğni VIII, 26
- 37- İ. Mâlik, Müdevvene II, 120, 121; Şâfi, Üm V, 285; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 452; Nevevî, el-Minhâc, Mısır 1377/1958, III, 366; Ebu'l-Kâsım Necmü'd-Din Câfer b. el-Hasan el-Hillî, Şerâtü'l-İslâm fi Mesâilî'l-Halâl ve'l-Harâm, Necef 1386/1969, III, 77
- 38- İ. Mâlik, Müdevvene II, 126; İbn Kudâme, Muğni VIII, 28, X, 6; Kâsânî, Bedâi V, 101, 102; Zeylai, Tebyîn III, 11; Hillî, Şerâi III, 79
- 39- İbn Kudâme, Muğni VIII, 27, 28; Şirâzi, Mühezzeb II, 117
- 40- İbn Kudâme, Muğni VIII, 26
- 41- Üm V, 285
- 42- Kâsânî, Bedâi V, 103
- 43- İ. Mâlik, Müdevvene II, 120; Kâsânî, Bedâi V, 103
- 44- Serahsî, Mabsût VIII, 149-151; Kâsânî, Bedâi V, 103
- 45- İ. Mâlik, Müdevvene II, 118, 119; Şâfi, Üm V, 285
- 46- İ. Mâlik, Müdevvene II, 120; Serahsî, Mabsût VIII, 155; Kâsânî, Bedâi V, 104; İbn Kudâme, Muğni X, 6; Hillî, Şerâi III, 79
- 47- Kâsânî, Bedâi V, 104
- 48- İ. Mâlik, Müdevvene II, 120; Şâfi, Üm V, 285; Serahsî, Mabsût VII, 18; Kâsânî, Bedâi V, 104
- 49- Kâsânî, Bedâi V, 104, 105
- 50- Kâsânî, Bedâi V, 102; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 452
- 51- Kâsânî, Bedâi V, 106
- 52- İ. Mâlik, Müdevvene II, 118; İbn Kudâme, Muğni X, 6
- 53- İbn Kudâme, Muğni X, 7
- 54- Kâsânî, Bedâi V, 101, 102
- 55- İbn Âbidin Muhammed b. Emîn, Hâşiyetü Reddî'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr, İstanbul 1307, I, 147. (1 dirhem takriben 3.2 gr dir).

- 56- İbn Kudâme, Muğni X, 9; Kâsânî, Bedâi V, 107
- 57- İ. Mâlik, Müdevvene II, 123; Kâsânî, Bedâi V, 105; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 452; İbn Kudâme, Muğni X, 8; Semerkandî, T. Fukahâ II, 470; İ. Hümâm, F. Kadîr V, 80, 81; Molla Husrev, Dürer, İstanbul 1308, II, 41, 42
- 58- Kâsânî, Bedâi V, 105; İbn Kudâme, Muğni X, 8, 9
- 59- Semerkandî, T. Fukahâ II, 470
- 60- Kâsânî, Bedâi V, 106
- 61- İ. Hümâm, F. Kadîr V, 82
- 62- İbn Kudâme, Muğni X, 8, 9
- 63- İ. Mâlik, Müdevvene II, 124; Serahsî, Mebsût VIII, 144
- 64- İbn Rüşd, B. Müctehid I, 453
- 65- Semerkandî, T. Fukahâ II, 471
- 66- Semerkandî, T. Fukahâ II, 471
- 67- Müdevvene II, 124
- 68- Müdevvene II, 124; Semerkandî, T. Fukahâ II, 472, 473
- 69- Semerkandî, T. Fukahâ II, 472, 473
- 70- Müdevvene II, 124
- 71- Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, el-Muhallâ, Kahire 1347-1352, VIII, 71, X, 49, 50; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 453
- 72- Serahsî, Mebsût VIII, 155-157; Semerkandî, T. Fukahâ II, 474; Kâsânî Bedâi V, 111
- 73- İ. Mâlik, Müdevvene II, 122
- 74- Şâfiî, Üm II, 103; Kâsânî, Bedâi V, 111
- 75- Mâide 5/89; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 452
- 76- İ. Mâlik, Müdevvene II, 122; Serahsî, Usûl, Beyrut 1393/1973, I, 281; Seyfû'd-Dîn Ebu'l-Hasen Alî b. Ebî Alî b. Muhammed el-Âmidî, el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm, Kahire 1387/1967, I, 148
- 77- Semerkandî, T. Fukahâ II, 474
- 78- İ. Mâlik, Müdevvene II, 102, 107, III, 82; Şâfiî, Üm VII, 63; Cassâs, A. Kur'an II, 454
- 79- İbn Rüşd, B. Müctehid I, 453, 454; İ. Hümâm, F. Kadîr V, 84
- 80- İ. Mâlik, Müdevvene II, 126; Serahsî, Mebsût VIII, 154
- 81- Bakara 2/196
- 82- İbn Rüşd, B. Müctehid I, 398, 399
- 83- Kâsânî, Bedâi V, 111
- 84- Kâsânî, Bedâi V, 112
- 85- Nisâ' 4/92
- 86- Serahsî, Usûl I, 246; Kâsânî, Bedâi V, 95; Nevevî, Mecmû XIX, 184, 185
- 87- Serahsî, Mebsût XXVII, 84, 85; Kâsânî, Bedâi VII, 251; Cassâs, A. Kur'an II, 245
- 88- Serahsî, Mebsût XXVII, 87
- 89- Nevevî, Mecmû XIX, 187
- 90- Nevevî, Mecmû XIX, 187
- 91- Nevevî, Mecmû XIX, 188
- 92- İ. Mâlik, Müdevvene II, 125, 126
- 93- Nevevî, Mecmû XIX, 187

İSLÂM'DA KEFFARETLER

- 94- Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî, el-Kitab (şerhi el-Lübâb ile birlikte), Beyrut 1405/1985, III, 171; Nevevî, Mecmû XIX, 185
- 95- Muhammed Fevzî Feydullah, Nazariyyetü'd-Damân fi'l-Fıkhî'l-İs-lâmî el-Âmm, Kuveyt 1403/1983, 183
- 96- Mücâdele 58/3, 4
- 97- Ebû Dâvûd, talâk 17
- 98- Abdülkadir Şener, İslâm Hukuku Dersleri I, İzmir 1987, 20
- 99- Şirbînî, M. Muhtac III, 359; İbn Kudâme, Muğnî VIII, 33
- 100- İbn Rüşd, B. Müctehid II, 112; Cassâs, A. Kur'an III, 423
- 101- Cassâs, A. Kur'an III, 423; (zihar olan sözlerin teferruatı için bk. Şâfiî, Üm V, 277).
- 102- Cassâs, A. Kur'an III, 421
- 103- Şâfiî, Üm V, 277
- 104- Kâsânî, Bedâi III, 235; Semerkandî, T.Fukahâ II, 298; Şirâzî, Mühezzeb II, 114; İbn Rüşd, B. Müctehid II, 119; İbn Kudâme, Muğnî VIII, 17
- 105- Şâfiî, Üm V, 279; Kâsânî, Bedâi III, 236; Semerkandî, T.Fukahâ II, 298; İbn Kudâme, Muğnî VIII, 12; İbn Rüşd, B. Müctehid II, 113; Cassâs, A. Kur'an III, 418
- 106- İbn Kudâme, Muğnî VIII, 37; Şirâzî, Mühezzeb II, 118
- 107- İbn Kudâme, Muğnî III, 33, VIII, 35, 36; İbn Rüşd, B. Müctehid II, 122
- 108- İbn Rüşd, B. Müctehid II, 122
- 109- Şâfiî, Üm V, 277
- 110- Cassâs, A. Kur'an III, 423, 424
- 111- İbn Kudâme, Muğnî VIII, 12
- 112- İbn Rüşd, B. Müctehid II, 123
- 113- Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, el-İhtiyâr li Tâli'l-Muhtâr, Mısır 1370/1951, III, 161; İbn Rüşd, B. Müctehid II, 120, 121
- 114- Serahsî, Mabsût VII, 2; Şirbînî, M. Muhtac III, 360; Semerkandî, T. Fukahâ II, 299; Zeylaî, Tebyîn III, 7; İbn Rüşd, B. Müctehid II, 120
- 115- Şâfiî, Üm V, 280, 281; Serahsî, Mabsût VII, 3-6; Şirbînî, M. Muhtac III, 360; Zeylaî, Tebyîn III, 6; İbn Rüşd, B. Müctehid II, 119
- 116- Serahsî, Mabsût VII, 8
- 117- Serahsî, Mabsût VII, 10; Zeylaî, Tebyîn III, 11
- 118- Serahsî, Mabsût VII, 10
- 119- İbn Kudâme, Muğnî VIII, 17; Serahsî, Mabsût VII, 13; Hillî, Şerâi III, 75
- 120- İbn Kudâme, Muğnî VIII, 33; Şirâzî, Mühezzeb II, 118; Şirbînî, M. Muhtac III, 359, 365
- 121- Serahsî, Mabsût VII, 7; Semerkandî, T.Fukahâ II, 298; Zeylaî, Tebyîn III, 9
- 122- Serahsî, Mabsût VII, 18, 19
- 123- Şâfiî, Üm V, 283, 284; Serahsî, Mabsût VII, 12
- 124- Şâfiî, Üm V, 284; Serahsî, Mabsût VII, 13
- 125- Şâfiî, Üm II, 284
- 126- Şâfiî, Üm V, 284; İbn Kudâme, Muğnî VIII, 30
- 127- İ. Mâlik, Müdevvene III, 82; Serahsî, Mabsût III, 84; Semerkandî, T.Fukahâ II, 229, 298; İbn Rüşd, B. Müctehid II, 119
- 128- Serahsî, Mabsût VII, 14
- 129- İbn Rüşd, B. Müctehid II, 119
- 130- Şâfiî, Üm V, 284; Serahsî, Mabsût VII, 17; Semerkandî, T.Fukahâ II, 299
- 131- İ. Mâlik, Müdevvene III, 81; Şâfiî, Üm V, 284; İbn Rüşd, B. Müctehid II, 122
- 132- Şâfiî, Üm V, 284, 285

- 133- Şâfiî, Üm V, 285; Serahsî, Mebsût VII, 15, 16
 134- Şâfiî, Üm V, 285; Serahsî, Mebsût VII, 16
 135- Serahsî, Mebsût VII, 15, 16; Zeylaî, Tebyîn III, 12; (orta olanı ekmek ile sirkedir), Hillî, Şerâi III, 76
 136- Serahsî, Mebsût VII, 17
 137- Zeylaî, Tebyîn III, 12
 138- Cassâs, A. Kur'ân III, 426, 427
 139- Semerkandî, T. Fukahâ II, 299; Zeylaî, Tebyîn III, 12
 140- Buhârî, sıyâm 30, hibe 11, nafakât 13, kefârât 2-4; Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, el-Câmiu's-Sahîh, Mısır 1374-5/1955-6, savm 81; Ebû Lâvûd, savm 37; Tirmizî, savm 28; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, Sünen, Mısır 1372/1952, sıyâm 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned II, 241, VI, 276; Şâfiî, Üm II, 98
 141- Bedâi V, 95, 96
 142- Şâfiî, Üm II, 100; İbn Kudâme, Muğni III, 28; Semerkandî, T. Fukahâ II, 751-755; Mevsilî, İhtiyâr I, 131; Serahsî, Mebsût III, 76; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 331; İ. Hümâm, F.Kadîr II, 341
 143- Şâfiî, Üm II, 100; VII, 67; İbn Hazm, Muhallâ VI, 185; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 325, 326; Serahsî, Mebsût III, 73; Şirbînî, M. Muhtâc I, 442-444
 144- İbn Rüşd, B. Müctehid I, 326; Serahsî, Mebsût III, 65
 145- Semerkandî, T.Fukahâ II, 755; İbn Kudâme, Muğni III, 27
 146- İbn Kudâme, Muğni VIII, 21; Molla Husrev. Dürer I, 205, 206; Nevevî, Mecmû VI, 333; Mevsilî, İhtiyâr I, 131
 147- İbn Âbidîn, H. Reddî'l-Muhtâr II, 150
 148- İ. Hümâm, F.Kadîr II, 340; İbn Kudâme, Muğni III, 29, 30; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 328
 149- İ. Hümâm, F. Kadîr II, 335; Nevevî, Mecmû VI, 267
 150- İbn Kudâme, Muğni III, 30, X, 22; Şirâzî, Mühezzeb II, 17
 151- Semerkandî, T. Fukahâ II, 756; İ. Hümâm, F. Kadîr II, 336-338, 339; İbn Kudâme, Muğni III, 25; Serahsî, Mebsût III, 79
 152- Şâfiî, Üm II, 100, 101; Serahsî, Mebsût III, 79; İbn Kudâme, Muğni III, 27
 153- Serahsî, Mebsût III, 74; Semerkandî, T. Fukahâ II, 757; İbn Rüşd, B. Müctehid I, 329; Şirbînî, M. Muhtâc I, 444; Nevevî, Mecmû VI, 336
 154- Karâfi, Fûrûk II, 92
 155- İbn Kudâme, Muğni III, 25
 156- İbn Kudâme, Muğni III, 27
 157- İbn Kudâme, Muğni III, 28
 158- Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, Mukaddimât , Mısır 1325, II, 483; İbn Kudâme, Muğni III, 29; Nevevî, Mecmû VI, 338
 159- İbn Kudâme, Muğni III, 27
 160- İbn Kudâme, Muğni III, 28
 161- Serahsî, Mebsût III, 65
 162- Serahsî, Mebsût III, 79
 163- Karâfi, Fûrûk IV, 172, 173
 164- Nevevî, Mecmû V, 307
 165- Nevevî, Mecmû VI, 342
 166- İ. Hümâm, F. Kadîr II, 331
 167- Kâsânî, Bedâi V, 101
 168- Şirbînî, M. Muhtâc III, 359

الكفارات في الاسلام

كثير من الناس يندم بعد أن أذنب و يبحث عن وسيلة يذهب بها أثر ذنبه ،
فالكفارات هي احدى هذه الوسائل .

يعترف الانسان بجريمته عندما يكفر و يمثل أوامر الله متطوعا بدون اجبار
خارجي . والمجتمع الذي يتكون من المتطوعين يسعد و يسعد الآخرين .

إذا بنيت قواعد الحقوق على أرضية الاعتقاد والخلق نجت . و ينبغى للناس
أن يؤمنوا بانصاف قواعد الحقوق و صدقها و يجب أن لا تخالف هذه القواعد العرف
المعتبر .

الكفارات تتردد بين العبادة و العقوبة في الاسلام . وهي أنواع خمسة :

١ - كفارة يمين

٢ - كفارة حلق المحرم

٣ - كفارة قتل

٤ - كفارة طهار

٥ - كفارة افطار

ان الكفارات جعلت مكفرة للسيئة بما أعطى الانسان نفسه من الشهوة التي

لم يؤذن له فيها حيث لم يف بالعهد الذي عهد مع الله تعالى فخرج فعله مخرج
ناقض العهد و مخلف الوعد فجعلت كفارته تنفر عنه الطباع و تتألم و يثقل عليها
ليذوق ألم اخراج ماله المحبوب عن ملكه . و نعاء المساكين و جمعهم على الطعام
و خدمتهم والقيام بين أيديهم أعد على الطبع من التصدق عليهم لما جبل طبع الأغنياء
على النفرة من الفقراء و من الاختلاط معهم والتواضع لهم .

تربى الكفارة الانسان و يأخذ به الى الكمال قلبا و قالبا .

و في الكفارات منافع اجتماعية : يصير بها العبد حرا و يصيح الجوعان شعبان
و يسمى العريان مرتديا ، فيكون الناس كمثل جد واحد .

ليست الكفارات ثقيلة في الاسلام فوق طاقة البشر، ولا تزداد بها العقوبة .